

Alantė Valtaitė-Gagač

XIX A. PAPJĖ MAŠĖ SIETYNAI LIETUVOJE: NUO ISTORIJOS IKI ATRIBUCIJOS IR REKONSTRUKCIJOS

Restauruojant Pacų rūmus Vilniuje Didžiojoje gatvėje, 2017 metų vasarą rasti kadaise rūmuose kabėjusio papjė mašė [1] sietyno fragmentai. Teorinei dirbinio rekonstrukcijai surinkta nauja medžiaga paskatino rašyti apie anksčiau netyrinėtus retus šios medžiagos šviestuvus Lietuvoje. Straipsnyje pristatomi papjė mašė technikos tipai, apšvietimo priemonės gaminusios dirbtuvės užsienio kraštuose, bei aptariami žinomi pavyzdžiai svetur ir Lietuvoje, daugiausia dėmesio skiriant Pacų rūmuose rasto sietyno istorinei analizei ir plastinei rekonstrukcijai.

Reikšminiai žodžiai: taikomoji dailė, sietynai, papjė mašė, Pienionių dvaras, Pacų rūmai, Verkių dvaras.

Prabangūs ir puošnūs taikomosios dailės dirbiniai – sietynai, visais laikais atliko apšvietimo funkciją, tačiau ne mažiau svarbi buvo jų estetinė ir reprezentacinė paskirtis. Su kiekvieno laikmečio madomis keitėsi ne tik jų formos, bet ir medžiagos iš kurių jie buvo pagaminti. Iki XVIII a. pradžios visoje Europoje sietynams gaminti daugiausia naudotas žalvaris, taip pat medis, ragai, geležis ir ketus. XVII a. IV ketvirtyje buvo gaminami itin brangūs sietynai su kalnų krištolo kabučiais. Kiek vėliau, XVIII a. pradžioje įsibėgėjo stiklinių sietynų gamyba, o atskleidus porceliano gamybos paslaptis Europoje, žvakidžių ir sietynų gamybai pradėtas naudoti porcelianas ir fajansas.

Apie popieriaus masės (vad. *papjė mašė*) sietynų egzistavimą Lietuvoje anksčiau neturėta jokių žinių, todėl šios

medžiagos šviestuvai neanalizuoti. Menotyriminkė Dalia Klajumienė 2015 m. pasirodžiusioje monografijoje *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoro elementai: nuo klasicizmo iki moderno* [2] analizuoja popieriaus masės lipdinių paplitimą ir pritaikymą interjero puošyboje. Autorė užsimena, kad Europoje iš šios medžiagos buvo gaminami ir sietynai. Anglų tyrinėtojos Yvonne Jones knyga apie japoniškuosius papjė mašė ir skardos dirbinius 1740–1940 m. [3] padėjo perprasti technikos ypatybes. Daugiausia duomenų apie papjė mašė sietynus ir juos gaminusias dirbtuves Rusijoje pateikė rusų tyrėjas Igoris Sičevas išsamioje 2003 m. knygoje *Rusijos bronzos* [4]. Vakarų Europos žymiausiuose leidiniuose apie sietynų raidą, dažniausiai labai trumpai užsimenama apie medinius sietynus [5], o apšvietimo priemonės iš popieriaus masės neminimos visai. Galbūt to priežastimi galėjo būti menkas šių sietynų išlikimas, bei ne visai pagrįstai susiformavusi neigiama nuomonė, kad papjė mašė sietynai dažniausiai tik imitavo brangius bronzos sietynus.

Senovės Kinijoje jau II a. vystytą popieriaus masės technologiją, pirmieji Europoje perėmė prancūzai. XV amžiuje jie gamino architektūrines detales, įvairios paskirties dėžutes ir kitokius dirbinius. XVII a. IV ketvirtyje papjė mašė technika buvo žinoma Anglijoje, XVIII amžiaus viduryje šios šalies meistrai ją buvo pilnai įsisavinę [6].

Vertėtų paminėti dvi papjė mašė technikos rūšis: įprastinę minkštos/skystos popieriaus masės ir lakštinę, kurią 1772 m. užpatentavo Henris Klėjus iš Birmingamo [7]. Daugiasluoksnių popieriaus lakštų technika leido gaminti didesnius objektus, kaip reljefines plokštes, įvairiaformius padėklus, kėdžių atlošus, stalviršius ir kitokius baldus. Daug smulkių ornamentuotų detalių turinčių sietynų gamybai greičiausiai buvo naudojama senesnė, įprastinė skystos papjė mašė technika.

Žinių, kada ir kas pradėjo gaminti papjė mašė sietynus Vakarų Europoje, kol kas neturima. Rusų tyrėjas Igoris Sičėvas nustatė, kad pirmieji papjė mašė sietynai Rusijoje buvo labiau paplitę Maskvoje ir provincijoje, o tuometinėje sostinėje Sankt Peterburge jie išpopuliarėjo po 1810-ųjų. Maskvoje sietynus tiekė *V. K. Voronovos, V. Elčinskovo, Aleksandro Zeinleino* (gamino 1930 m.) fabriškai, bei garsus fabrikas priklausęs ponui *Dobkura* [8]. Medinių, popierinių ir masticos [9] sietynų gamyboje specializavosi ir Sankt Peterburgo meistrai. Žinoma, jog *Fridrichas Kretanas* jau nuo 1815 m. pardavinėjo sietynus, o 1830-aisiais šeimos firmoje *Kretan* dirbo nemažai skulptorių ir meistrų [10].

Šiuo metu žinomi išlikę keli popieriaus masės sietynų pavyzdžiai Rusijoje ir Švedijoje. Ispūdingas 140 žvakių sietynas nuo 1830-ųjų metų puošia Baltųjų kolonų salę kunigaikščių Jusupovų rūmuose Sankt Peterburge [11]. XIX amžiaus papjė mašė sietynas kabo Gripsholmo pilyje Švedijoje (60 km į vakarus nuo Stokholmo) [12]. Taip pat 1975 m. Ermitaže surengtos apšvietimo priemonių parodos kataloge publikuojami du papjė mašė sietynai. Vienas jų nesudėtingos kompozicijos, gausiai puoštas lipdytine augaline ornamentika buvo pagamintas XIX a. viduryje (Inv. Nr. ЭРР3-3156). Kitas, XIX a. pradžios, su dominuojančia žaisminga besisūpuojančio amūro figūrele (Inv. Nr. ЭРР3-3201) [13]. Didelė tikimybė, kad abu jie pagaminti kuriose nors iš minėtų dirbtuvių Rusijoje.

2009–2015 metais rengiant disertaciją tema *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietynų paveldas Lietuvoje* [14], peržiūrėtas nemenkas kiekis bažnyčių, dvarų ir miestiečių turto inventorių. Aptiktas tik vienas, tuo metu nesureikšmintas ir tyrime nepaminėtas, popierinių sietynų aprašymas Berezos kartūžų bažnyčios (Bresto sritis, Baltarusija) 1820 m. vizitacijos akte. Dokumente prie kabančių apšvietimo priemonių minimi du paauk-

suoti popieriniai sietynai (lenk. k. *Lichttarze wiszące różnie: <...> Pozłacanych papierowych 2*) [15]. Šis kol kas žinomas vienintelis tokios medžiagos sietyno paminėjimas patvirtina, kad papjė mašė apšvietimo priemonės iš tiesų buvo ganėtinai retos, aptinkamos XIX a. I ketvirtyje ir vėliau. Žinoma, neatmetama versija, kad nedaug sverianti, kieta ir paaukuota medžiaga turto inventorius sudarinėjusių asmenų tiesiog galėjo būti supainiota su medžiu, iš kurio sietynai taip pat buvo gaminami ir dažnai minimi XIX a. inventoriuose [16].

Apie papjė mašė sietynų egzistavimą žinių suteikia ir išlikusi interjerų ikonografija. 2016 metais rengiant Pienionių dvaro paveldo apskaitos dokumentus, analizuoti istorikės Arimetos Vojevodskaitės surinkti duomenys apie Pienionių (Anykščių r.) dvaro architektūros ansamblį ir parką [17]. 1984 metų byloje pateikiama nemažai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje darytų dvaro rūmų eksterjero ir interjero fotografijų. Didžiojo, dar kitaip vadinto žaliuoju, kambario tęsinyje matyti kabantis angeliuko formos sietynas (1 pav.). Išižiūrėjus į kontūrus matyti, kad jis beveik identiškas Ermitaže saugomam, net trijuose rusų leidiniuose publikuotam [18] amūro formos sietynui (2 pav.). Ši Pienionių dvaro sietyną, galima datuoti panašiai kaip ir saugomą analogą Rusijoje, nes įkeistą dvarą 1788 m. nupirko Justinas Siesickis ir naujus rūmus pastatė XIX a. pradžioje [19].

Sietynų gamyboje papjė mašė labai dažnai naudota kombinacijoje su medžio ir geležies elementais. Skyrėsi tik medžiagų proporcijos – vienuose gaminiuose dominavo drožinėto medžio detalės, kituose daugiau būta popieriaus masės lipdinių. 2009 metais aprašytas Lietuvos dailės muziejuje saugomas Vilniaus arkikatedros sietynas (3 pav.) [20]. Tų pačių nežinomų dirbtuvių ar meistro pagamintas didelis sietynas kabėjo Bistryčios (Gardino sritis) Šv. Kryžiaus

1 pav. Pienionių dvaro didysis kambarys. XIX a. pab.–XX a. pr. Reprodukuota iš: Arimeta Vojevodskaitė. *Buv. Pienionių dvaro architektūros ansamblio ir parko (Anykščių r., Kavarsko apyl.) istorinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1984. Kultūros paveldo centro archyvas, f. 5, ap. 1, b. 2279.*

Išaukštintimo bažnyčioje (žinių apie išlikimą ir būklę neturima) (4 pav.). Kiek mažesnis sietynas užfiksuotas Šlienavos (Kauno r.) Švč. Mergelės Marijos apsilankymo bažnyčioje (žinių apie išlikimą ir būklę neturima). Vilniaus arkikatedros sietynas sudarytas iš medinės dvylikabriaunio laiptuoto baltai dažyto vietomis

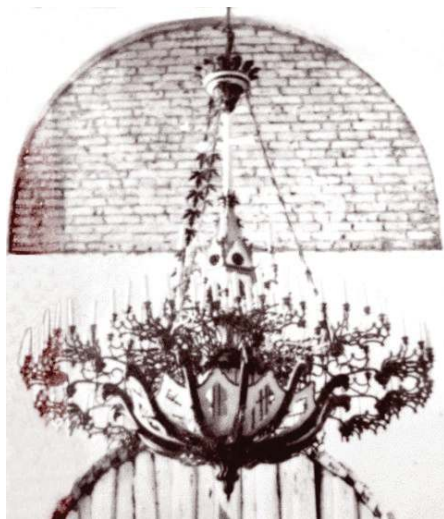
auksuoto kamieno. Apatinis sietyno vainikas, kaip ir kituose šio dirbinio analoгуose, sudarytas iš medinių erelio galvų ir dekoratyvinių papjė mašė plokštelių tarp jų. Vilniaus katedros 1828 m. vizitacijos akte minima, jog katedros viduryje ir presbiterijoje kabantys du prabangūs sietynai 1803 m. parvežti iš Vienos. Taigi

2 pav. XIX a. pr. sietynas saugomas Ermitaže, Rusijoje. Inv. Nr. ЭРРЗ-3201. Reprodukuota iš: Игорь Сычев, *Русская бронза: Энциклопедия русского антиквара, Москва: Трилистник, 2003, p. 133.*

3 pav. XVIII a. pab.–XIX a. pr. sietynas Vilniaus arkikatedroje (tuomet – Paveikslų galerija). Fot. Mečišlovas Sakalauskas, 1976 m. Reprodukuota iš: LCVA, neg. Nr. 10619-6.

Lietuvos ir Baltarusijos bažnyčiose kabėjusių, sietynų su papjė mašė elementais dirbtuvės galėjo būti Austrijoje, o tiksliau – Vienoje [21].

Vienas įdomiausių ir išpūdingiausių mus dominančios medžiagos sietynų pavyzdžių aptiktas buvusiuose Pacų rūmuose Vilniuje Didžiojoje g. 7. Nusprendus įrengti viešbutį, patalpose nuo 2014 m. vykdyti nuoseklūs archeologiniai, architektūriniai ir polichrominiai tyrimai. Sluoksnis po sluoksnio atidengtas sienų dekoras, mūrai ir erdvės suteikė galimybę dailės istorikams iš naujo rekonstruoti turtingą rūmų raidos istoriją [22]. Tęsiant darbus ir 2017 metų vasarą valant nebe-naudojamą rūmų pagalbinę, tarnų laiptinę, trečiajame jos aukšte arčiau palėpės visiškai netikėtai aptiktos metalinės ir lipdybinės konstrukcijos. Ištraukus visus fragmentus paaiškėjo, jog tai yra kadaise rūmuose kabėjusio sietyno liekanos (5 pav.).

Sietyną atributuoti padeda jo stilistika. Daugiausia išliko dirbinio šakas puošusių juostinių ornamentų su negiliais įrėžimais. Išstudijavus šio motyvo raidą, paaiškėjo, kad jis naudotas jau renesanso laikotarpyje. Anglų architektas, dizaineris Owen'as Jones knygoje *Ornamento gramatika* [23] publikavo įvairių kraštų ir laikmečių ornamentų pavyzdžius.

Akanto lapeliai, jų sukiniai, juostos motyvas ir žuvies galvutė itin panašūs į motyvus atvaizduotus renesansiniame Goodrich'o pilies (Herefordšyras, Anglija) frizo piešinyje (7 pav.). Kiti išlikę motyvai sietyne, kaip, pavyzdžiui, ant mažųjų šakų persukti akanto lapeliai (anglų k. *crocket*), būdingi gotikos laikotarpiui. Galiausiai medžioklės scenos ant medalionų nestilizuotos ir atvaizduotos itin realistiškai (6 pav.). Atkartoti ir tarpusavyje laisvai sukomponuoti skirtingų laikotarpių puošybiniai elementai sufleruoja, kad sietynas buvo pagamintas išties profesionalių ir įgudusių meistrų istorizmo laikotarpiu, t. y. XIX a. viduryje.

4 pav. Bistryčios Šv. Kryžiaus Išaukštėjimo bažnyčios sietynas. Fot. J. Klos, 1925. Reprodukuota iš: Lenkijos mokslų akademijos Meno instituto archyvo (Instytut Sztuki Polskiej Akademii Nauk).

5 pav. Pacų rūmuose rasto sietyno fragmentai. Povilo Jarmalkovičiaus nuotr., 2017 m.

6 pav. Pacų rūmuose rasto sietyno papajė mašė medalionas. Povilo Jarmalkovičiaus nuotr., 2017 m.

7 pav. Goodrich'o pilies (Herefordshiras, Anglija) frizo piešinys ir Pacų rūmuose rasto sietyno fragmentai. Reprodukta iš: Jones Owen. *The Grammar of Ornament*. London: Bernard Quaritch Ltd., 1868, p. 269.

Nors išlikusios detalės nemažai atskleidė apie pirminį prabangaus švietuvo vaizdą ir apytikslį pagaminimo laiką, prarastos viršutinė ir apatinė sietyno kamieno dalys neleido iki galo suprasti visos dirbinio struktūros. Buvo neaišku, kur galėjo būti montuojamos keturios mažesnės šakos. Teorinei rekonstrukcijai atlikti buvo nutarta ieškoti analogų užsienio šalių rūmų interjeruose, įvairių kraštų istorinių apšvietimo priemonių raidos albumuose [24], kol visiškai netikėtai aptiktos kunigaikščių Vitgenšteinų dvaro interjero XIX a. pab.–XX a. pr. fotografijos (10, 11 pav.). Jos leidžia kelti kelias hipotezes: 1) kad Didžioji g. 7 surasti sietyno likučiai galėjo čia patekti iš Verkių rūmų; 2) kad tiek Vitgenšteinų, tiek ir Pacų rūmams arba juose įsikūrusioms carinės Rusijos karinėms žinyboms sietynai buvo užsakyti iš tų pačių dirbtuvių.

XIX a. viduryje buvusiuose Pacų rūmuose jau buvo įsikūrusios carinės Rusijos Karinis štabas. Visgi šios įstaigos dokumentuose nėra įrašų apie tokio pra-

bangaus sietyno įsigijimą [25], todėl kiek įtikinamesnė šiuo metu atrodo pirmoji versija, kurią ir paanalizuosime.

Apie 1840 m. Verkių rūmus įsigijo Rusijos kunigaikštis ir Vokietijos princas Liudvikas Adolfas Vitgenšteinas. Rytų oficiną jis perstatė į rūmus, prabangiai įrengė interjerus [26]. Beveik iškart po rekonstrukcijos, 1848 metais puošniausių rūmų salę, vadinamą Riterių arba valgomuoju, akvarelėje įamžino Vasilijus Sadovnikas, kurios spalvotos reprodukcijos paplito per Jono Kazimiero Vilčinskio 1842–1875 leistą „Vilniaus albumą“ (9, 11 pav.). Chromolitografijoje sietynų vaizdas nėra itin detalus, bet tikrai matyti išskirtinės, lengvai atpažįstamos detalės: apvalūs medalionai, S raidės formos šakos su riestėmis ir penkiomis žvakidėlėmis galuose, specifinis šakų išlenkimas. Piešinio vaizdą patikslina fotografo Juozapo Čechavičiaus 1873-ųjų ir brolių Butkovskių 1912–1914 metais darytos salės fotografijos (10, 11 pav.). Riterių salės projekto autorius – šveicarų kilmės

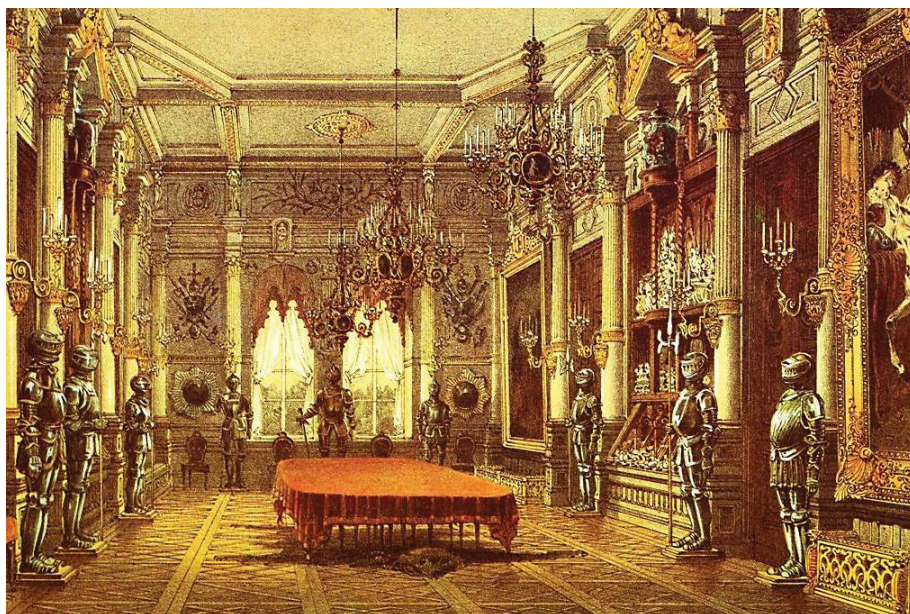

8 pav. Pacų rūmuose rasto sietyno fragmentai. Povilo Jarmalkovičiaus nuotr., 2017 m.

architektas Simonas Bernaras [27]. Trys dideli sietynai greičiausiai pagal užsakymą buvo specialiai kurti šiai erdvei, galbūt meistrų iš Rusijos, kur buvo gerai įvaldyta papjė mašė technika, arba iš Vakarų Europos. Riterių salėje kabėjo Horacijaus Wernet'o paveikslas, vaizduojantis

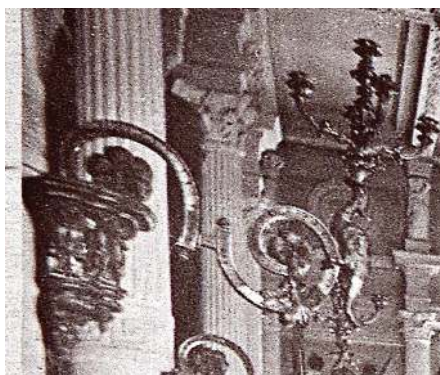
kunigaikščių šeimos Ponią, išjojančią į medžioklę, apsuptą vyro ir vaikų³. Ne nuostabu, jog medžioklės scenos buvo išplėtos ir ant sietynų medalionų.

XX a. pradžioje kunigaikščiai Vitgenšteinais pasitraukė į Vokietiją. Keičiantis dvaro savininkams, rūmai palaipsniui

9 pav. Sietynai Verkių dvaro rūmų buv. Riterių salėje-valgomajame. Vasilijaus Sadovniko chromolitografija, 1848 m., in: Jonas Kazimieras Vilčinskis. Vilniaus albumas. 1987 m.

10 pav. Sietynų ir sieninių šviestuvų kompleksas Verkių dvaro rūmų valgomajame. Juozapo Čechavičiaus nuotr., 1873 m. Re-produkuota iš: LCVA, neg. Nr. 11.993-19.

vis labiau nyko. Per Pirmąjį pasaulinį karą kunigaikščių sukauptos meno vertybės buvo išgrobstytos. Greičiausiai karų metu į skirtingas vietas išvežti sietynai, kurių vieną galėjo pasiimti caro kariniai pareigūnai patalpoms Didžiojoje g. pasipuosti.

Iš puošnios pakabinamos apšvietimo priemonės išliko kubo formos medinis kamieno fragmentas su išskobtais kampais (8 pav.). Jo viršuje ties kiekvienu kampu padarytos viena, dvi, trys ir keturios duobutės žyminčios konkrečios sietyno šakos vietą. Ši išlikusi stambiausia medinė kamieno dalis buvo puošta

papjė mašė lietais medalionais su medžioklės scenomis. Deja, išliko tik dviejų fragmentai: viename iš jų pavaizduoti skalikai puolantys stirną, kitame – čiumpantys šerną. Medalionų pakraštėliai užbaigti papjė mašė perliukų apvadu. Medinio kubo ovalios formos šonai priekurių tvirtinasi medalionai buvo meistro sunumeruoti skaitmenimis 1, 2, 3, 4. Apžiūrėjus išlikusius fragmentus paaiškėjo, kad sietynas turėjo aštuonias šakas. Mūsų dienas pasiekė tik septynios: trys didelės ir keturios mažesnės. Dvi didžiosios šakos net ir po daugelio nepalankių metų išliko įmontuotos savo vietoje – kamieno kraštuose tarp medalionų. Jos S raidės formos, su primontuota rieste viduryje, gale išsišakojusios su 5 žvakidėlėmis.

Nors tenka apgailestauti dėl blogos sietyno būklės, tačiau nubyrėjęs dekoras atskleidžia papjė mašė technikos ir montavimo ant gaminio ypatumus. Ant geležinių išlankstytų šakų konstrukcijų matyti užvynioti siūlai. Greičiausiai jie buvo naudojami sudaryti grublėtam paviršiui, prie kurio geriau kibtų kljais tvirtinamos papjė mašė detalės. Kai ku-

riose vietose popieriaus masės dekoro elementai suskilę į dvi dalis, kas liudija, jog detalės buvo formuojamos ir lipdomos ne tiesiai ant metalinių konstrukcijų, bet liejamos iš dviejų dalių ir tik vėliau klįjais tvirtinamos ant rėmo. Įdomu tai, jog ne visi šakų puošybos elementai buvo iš popieriaus masės. Šakų galuose pritvirtinta geležinė taurelė, į kurią montavosi 4 strypeliai žvakidėlėms. Taurelė uždengta medine drožinėta, į korintinių kolonos kapitelių panašią detale. Gali būti, jog ji gaminta iš medžio siekiant patvarumo.

Fotografo Juozapo Čechavičiaus 1873-ųjų nuotraukoje matyti, jog Riterių salę puošė visas apšvietimo priemonių kompleksas. Jį sudarė ne tik trys sietynai, bet ir to paties stiliaus sieniniai šviestuvai – bra (10 pav.). Nuotraukoje jų matyti septyni, bet greičiausiai būta daugiau. Bra buvo pritaikyti šviesti penkiomis žvakėmis, kurias laikė iš papjė mašė lieti baziliskai. Šios mitologinės būtybės puošė ir sietynų šakas, deja išraiškingos dekoratyvios detalės ant sietyno neišliko.

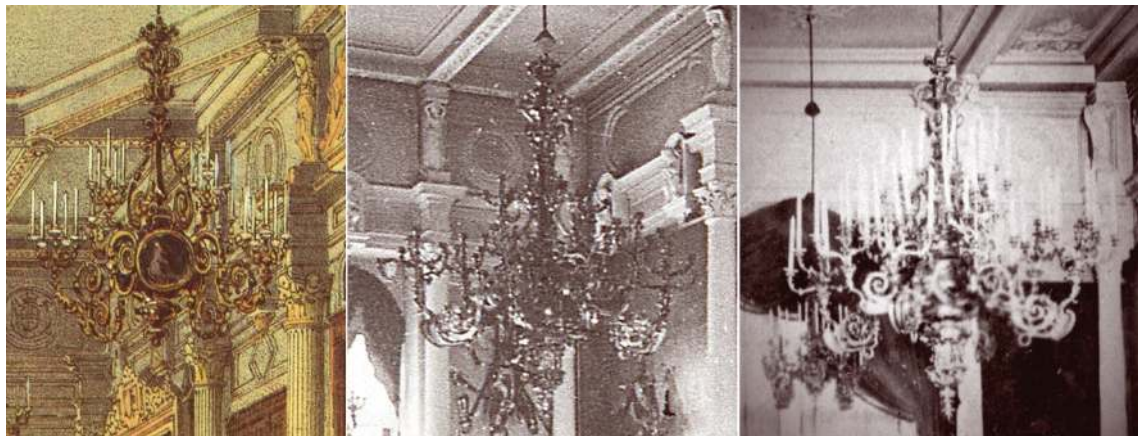
Remiantis archyvine ikonografinė medžiaga ir rasto dirbinio savybėmis, galima daryti išvadą, jog buvusiuose Pacų rūmuose rasti sietyno fragmentai greičiausiai priklauso vienam iš trijų Verkių rūmų valgomojo šviestuvų. Tai kol kas vienintelis Lietuvoje išlikęs sietynas turintis tiek daug papjė mašė technika atlikto dekoru.

Papjė mašė sietynų Lietuvoje analizė leidžia daryti keletą išvadų: 1) remiantis šaltinių duomenimis ir išlikusių sietynų kiekiu, popieriaus masės sietynai buvo ganėtinai reti XIX a. dirbiniai; 2) nebrangios papjė mašė medžiagos sietynais buvo puošiami prabangūs didikų ir bajorų rūmų interjerai; 3) popieriaus masės sietynai išsiskyrė formų ir ornamentų savitumu, jie anaipol nekartojo iš brangesnių medžiagų pagamintų apšvietimo priemonių.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Papjė mašė (pranc. *papier-mâché*) – malto popieriaus, kreidos, gipso, krakmolo, miltų, klįjų ir kitų rišamųjų medžiagų masė, iš: *Dailės žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1999, p. 313.
2. Klajumienė Dalia. *Vilniaus gyvenamųjų namų interjero dekoro elementai nuo klasicizmo iki moderno*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 361, 371–377.
3. Yvonne Jones. *Japanned Papier Mâché and Tinware c.1740–1940*. Woodbridge: Antique Collectors' Club Ltd, 2012.
4. Игорь Сычев. *Русская бронза: Энциклопедия русского антиквара*. Москва: Трилистник, 2003, p. 133–134.
5. Kurt Jarmuch. *Lichter leuchten in Abendland: Zweitausend Jahre Beleuchtungskörper*. Germany: Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1967, p. 194, 278; Christian Waagepetersen. *Lysekroner I Skandinavien fra gotik til klunketid*. Denamrk: Gyldendal, 1969, p. 17; Giovanni Marriacher. *Lampade e lampadari in Italia: dal Quattrocento all'Ottocento*. Milano: A. Vallardi, 1981, p. 97–101; *Artificial Sunshine: A Social History of Domestic Lighting*, Aylesbury: National trust,

11 pav. Verkių dvaro rūmų sietynai 1848, 1873 ir 1912–1914 metais. Vasilijaus Sadovniko chromolitografijos, Juozapo Čechavičiaus nuotr., Leono ir Mirono Butkovskių nuotraukų fragmentai. Reprodukuota iš: J. K. Vilčinskis. *Vilniaus albumas*. 1987 m.; LCVA, neg. Nr. 11.993-19, 9827-5.

- 2002, p. 86; Henry Rene Allemagne. *Histoire du Luminaire: Depuis L'époque romaine jusqu'au XIX siècle*. Paris: A. Picard, 1891, p. 242–245, 293–296.
6. Yvonne Jones. *Japanned Papier Mâché and Tinware c. 1740–1940*. Woodbridge: Antique Collectors' Club Ltd, 2012, p. 23, 24.
7. Ten pat, p. 28.
8. Игорь Сычев. *Русская бронза: Энциклопедия русского антиквариата*. Москва: Трилистник, 2003, p. 133.
9. Įvairios sudėties tiršta medžiaga naudota klajuoti, glaistyti, įtrinti.
10. Игорь Сычев, *Русская бронза...*, p. 134.
11. Ten pat, p. 132.
12. Martha Stewart blogas internete. A Visit to Gripsholm Castle in Sweden. September 13, 2010, [interaktyvus], [žiūrėta 2017-10-14]. Prieiga per internetą: <<http://www.themarthablog.com/2010/09/a-visit-to-gripsholm-castle-in-sweden.html>>
13. *Осветительные приборы конца XVII–начала XX века в России. Каталог выставки*. Ленинград: Аврора, 1975, p. 23, 24.
14. Alantė Valtaitė-Gagač. *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietyių paveldas Lietuvoje*. Vilniaus dailės akademija, 2015 m. Daktaro disertacija.
15. Berezos kartūzų bažnyčios 1820 m. vizitacijos aktas. LVIA, f.694, ap. 1, b. 3675, l. 127.
16. Alantė Valtaitė-Gagač. *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietyių paveldas Lietuvoje*. Vilniaus dailės akademija, 2015 m. Daktaro disertacija, p. 78.
17. Arimeta Vojevodskaite. *Buv. Pienionių dvaro architektūros ansamblio ir parko (Anykščių r., Kavarsko apyl.) istorinių tyrimų ataskaita*. Vilnius, 1984. Kultūros paveldo centro archyvas, f. 5, ap. 1, b. 2279. Už bylos nuorodą nuoširdžiai dėkoju Kultūros paveldo centro paminklotvarkininkėms kolegoms Aistei Ustinavičienei ir Andrei Užuotaitei.
18. *Осветительные приборы конца XVII–начала XX века в России. Каталог выставки*. Ленинград: Аврора, 1975, p. 23, il. 10; Игорь Сычев. *Русская бронза: Энциклопедия русского антиквариата*. Москва: Трилистник, 2003, p. 133; Людмила Никифорова. Русские светильники XVII–XIX вв. (Выставка в Государственном Эрмитаже), in: *Декоративное искусство СССР*, 1977, Nr. 5, p. 41–42.
19. Pienionių dvaro sodybos aktas Lietuvos kultūros vertybių registre, [interaktyvus], [žiūrėta 2017-10-20]. Prieiga per internetą: <<https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/bdfbf886-560a-4eb5-a326-00852d7118fc>>
20. Alantė Valtaitė-Gagač, „Sietynas“, in: *Lietuvos sakralinė dailė, t. 5: Knygos, Dokumentai, Parodos kronika, XI–XX a.*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2009, p. 131.
21. Vilniaus arkikatedros 1828 m. vizitacijos aktas. VUB RS, f. 57, b. B 53-1, l. 22.
22. Dalia Klajumienė, Pacų rūmų Vilniuje, Didžiojoje g. 7, XVI–XX a. pirmos pusės interjero dekoro elementų atodangos, in: *Architektūriniai ir paveldosaugos aktualijos: Skiriama Nijolei Lukšionytei*, sudarytoja Aušrinė Kulvietytė-Cemnolonskė, Kaunas: VDU leidykla, 2017, p. 112–133.
23. Jones Owen. *The Grammar of Ornament*. London: Bernard Quaritch Ltd., 1868, p. 269.
24. Kurt Jarmuch. *Lichter leuchten in Abendland: Zweitausend Jahre Beleuchtungskörper*. Germany: Braunschweig: Klinkhardt & Biermann, 1967; K. A. Соловьев. *Русская осветительная арматура XVIII–XIX вв.* Москва: Архитектура и градостроительство, 1950; Christian Waagepetersen. *Lysekroner I Skandinavien fra gotik til khunketid*. Denamrk: Gyldendal, 1969.
25. Dalia Klajumienė, Pacų rūmų Vilniuje, Didžiojoje g. 7, XVI–XX a. pirmos pusės interjero dekoro elementų atodangos, in: *Architektūriniai ir paveldosaugos aktualijos: Skiriama Nijolei Lukšionytei*, sudarytoja Aušrinė Kulvietytė-Cemnolonskė, Kaunas: VDU leidykla, 2017, p. 114.
26. Romas Pakalnis. *Verkiai. Praeitis, dabartis, svajonės*. Vilnius: Logotipas, 2003, p. 26; Rūta Janonienė. Lietuvos istorijos fragmentai Verkių peizažuose, in: *Menotyra*, 2002, Nr. 2, p. 42.
27. Romas Pakalnis. *Verkiai. Praeitis, dabartis, svajonės*. Vilnius: Logotipas, 2003, p. 26.

SUMMARY

Alantė Valtaitė-Gagač PAPIER-MACHE CHANDELIERS IN THE 19TH CENTURY: FROM HISTORY TO ATTRIBUTION AND RECONSTRUCTION

During the restoration of the Palace of Pac family in Vilnius old town (Didžioji Street. 7), fragments of papier-mache chandelier were found. The new material collected for the theoretical reconstruction of this luxurious artefact led to the publication of rare earlier unexplored papier-mache light fixtures in Lithuania.

The topic has received very little research attention. Publication *Japanned Papier Mâché and Tinware c. 1740–1940* (Woodbridge: Antique Collectors' Club Ltd, 2012) by English author Yvonne Jones was helpful in describing the technique of papier-mache. Information on the activity of papier-mache chandelier workshops was provided by Igor

Sichev's comprehensive book *Russian Bronze* (*Русская бронза. Энциклопедия русского антиквариата*, 2003).

This article shortly presents types of papier-mache techniques and workshops in the foreign countries. Data of the written sources are analysed, various survived and not survived examples are overviewed. The main focus of article is the chandelier found in the Palace of Pac. Stylistics of fragments of the item shows that it was made in the middle of the 19th century. As the top and the bottom parts of the item were lost, the search of analogue chandelier was made. Accidentally the photo of the Palace of Verkiiai were discovered, where three identical chandeliers can be seen. Written and iconographic sources let raise hypothesis that fragments of chandelier found in the Palace of Pac belongs to the one of three chandeliers earlier suspended in the Palace of Verkiiai.

The analysis of papje-mache chandeliers in Lithuania leads to several conclusions: 1) the small number of surviving examples and the data of the sources show that papje-mache light fixtures were rare items; 2) chandeliers made from this inexpensive material decorated luxurious interiors of noblemen's palaces; 3) papier-mache chandeliers distinguished in their shape and ornament, and they did not repeat the lighting devices made from more expensive materials.

alante.valtaite@gmail.com

*Gauta 2017-
Iteikta spaudai 2018-*